

The Degree of Impulsiveness, Anxiety, and Aggression in Risk and Non-Risk Students at Czech Secondary Schools



SUCHÁ, J., DOLEJŠ, M., SKOPAL, O., VAVRYSOVÁ, L.

Department of Psychology, Faculty of Arts, Palacký University, Olomouc, Czech Republic

Citation: Suchá, J., Dolejš, M., Skopal, O., Vavrysová, L. (2016). Míra impulzivitu, úzkostnosti a agresivity u ne/rizikových studentů a studentek českých gymnázií. *Adiktologie*, 16(4), 320–328.

BACKGROUND: This research study deals with the assessment of personality traits in risk and non-risk individuals. The study is a response to the serious social issue of the abuse of legal and illegal drugs amongst adolescents, and is based on the prevalence values relating to the use of these substances. **AIMS:** The objective of this research study is to determine whether the manifestations of risk secondary school students differ in the degree of the above-described personality variables in comparison with students with lesser manifestations of risk behaviour. **DESIGN AND MEASUREMENTS:** The assessed values were obtained using four methods – Appearance of risk behaviour in adolescents (2015), Dolejš and Skopal's impulsiveness scale (2013), Dolejš and Skopal's anxiety scale (2013), and Buss and Perry's aggression questionnaire (1992; Skopal & Dolejš, 2013). **PARTICIPANTS:** The target

population comprised adults aged 15 to 19 years. The study sample included 2,387 respondents, which accounted for 2.75% of the study population. **RESULTS:** The differences between the sexes show that females manifest higher degrees of anxiety, whilst males manifest greater impulsiveness. The results document significant differences between risk individuals and those considered non-risk in personality traits, specifically verbal and physical aggression, anger, and the degree of impulsiveness. Statistically significant hostility or anxiety in connection with risk behaviour was demonstrated in neither the female nor male groups. **CONCLUSIONS:** The results appear to put the personality of risk individuals into a new perspective. The study points out personality traits which are likely to occur in risk individuals to a higher degree.

KEY WORDS: ADOLESCENCE – ANXIETY – IMPULSIVENESS – AGGRESSION – RISK BEHAVIOUR

Submitted: 3 / FEBRUARY / 2016

Accepted: 7 / NOVEMBER / 2016

Grant support: This study was supported by Palacký University Olomouc as part of the research project entitled "Identification of risky personality traits and variables in view of the risky forms of behaviour among Czech grammar school students aged 15-19" (IGA_FF_2015_010).

Address for correspondence: Jaroslava Suchá / jaroslava.sucha01@upol.cz / Olešná 88, 592 31 Nové Město na Moravě, Czech Republic

Míra impulzivity, úzkostnosti a agresivity u ne/rizikových studentů a studentek českých gymnázií



SUCHÁ, J., DOLEJŠ, M., SKOPAL, O., VAVRYSOVÁ, L.

Katedra psychologie, Filozofická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci

Citace: Suchá, J., Dolejš, M., Skopal, O., Vavrysová, L. (2016). Míra impulzivity, úzkostnosti a agresivity u ne/rizikových studentů a studentek českých gymnázií. *Adiktologie*, 16(4), 320–328.

VÝCHODISKA: Výzkumná studie se zabývá posouzením osobnostních charakteristik u rizikových a u nerizikových jedinců. Studie reaguje na společensky závažnou problematiku zneužívání legálních a nelegálních drog u dospívajících a vychází z prevalenčních hodnot, které se týkají rozšíření užívání těchto látek. **CÍLE:** Cílem výzkumného šetření je zjistit, zda se projevy rizikových gymnazistů ve srovnání s gymnazisty s nižšími projevy rizikového chování liší v míře jmenovaných osobnostních proměnných. **METODY:** Posuzované hodnoty byly získávány pomocí čtyř metod – Výskyt rizikového chování u adolescentů (2015), Škála impulzivity Dolejše a Skopala (2013), Škála úzkostnosti Dolejše a Skopala (2013), Dotazník agresivity Busse a Perryho (1992; Skopal, Dolejš, 2013). **SOUBOR:** Cílovou populací byli adolescenti ve věku 15 až 19 let. Vý-

běrový soubor zahrnuje 2 387 respondentů, což odpovídá 2,75 % základního souboru. **VÝSLEDKY:** Při pohledu na rozdílnost mezi pohlavími vykazují dívky významně vyšší úzkostnost a chlapci zase impulzivitu. Výsledky dokládají významné rozdíly v osobnostních charakteristikách mezi rizikovými jedinci a mezi jedinci, kteří za rizikové považování nejsou, a to ve verbální, fyzické agresi, hněvu a v míře impulzivity. U skupiny chlapců i dívek se v souvislosti s rizikovostí neprokázala signifikantní hostilita a úzkostnost. **ZÁVĚRY:** Na základě obdržených výsledků je možné deklarovat, že zjištění přináší novou perspektivu v pohledu na osobnost rizikového jedince. Výzkumné šetření předkládá osobnostní rysy, které se budou u rizikových jedinců vyskytovat ve vyšší míře.

KLÍČOVÁ SLOVA: ADOLESCENCE – ÚZKOSTNOST – IMPULZIVITA – AGRESIVITA – RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ

Došlo do redakce: 3 / ÚNOR / 2016

Přijato k tisku: 7 / NOVEMBER / 2016

Grantová podpora: Výzkum byl realizován na základě grantové podpory Univerzity Palackého v Olomouci pod názvem: Identifikace rizikových osobnostních rysů a proměnných vzhledem k rizikovým formám chování u českých studentů a studentek gymnázií ve věku 15–19 let (IGA_FF_2015_010).

Korespondenční adresa: Mgr. Jaroslava Suchá / jaroslava.sucha01@upol.cz / Katedra psychologie, Filozofická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci, Křížkovského 10, 771 80 Olomouc

● 1 TEORETICKÁ VÝCHODISKA

Rizikové aktivity jsou v dospívání častým jevem. V následující studii jsme se blíže zaměřili na to, jaké osobnostní charakteristiky budou vykazovat adolescenti užívající legální a nelegální drogy. Oblast abúzu psychoaktivních látek je spojena se zátěží, a to jak v celospolečenském měřítku, tak především v souvislosti s jedincem samotným. Neustále se hledají efektivnější přístupy, jak s touto problematikou pracovat – zdokonalují se preventivní programy, mění se přístup k míře legitimacy v souvislosti s dostupností návykových látek apod. Tato studie se zaměřuje na osobnost dospívajícího jedince a pokouší se objasnit částečný profil adolescenta zneužívajícího legální a nelegální látky, který by bylo možné použít v eliminaci a redukci zmíněného rizikového chování.

● 1 / 1 Prevalence užívání alkoholu, tabáku a konopných látek u mladistvých v ČR a v zahraničí

Mezi návykové látky, na které jsme se zaměřili, patří alkohol, nikotin a konopí ve formě marihuany i hašiše. Za nejvíce rozšířenou a zneužívanou látku ze všech zmíněných je považován alkohol (WHO, 2000). Alkohol zároveň patří mezi pět hlavních faktorů, které celosvětově zapříčiňují onemocnění, zdravotní poškození či úmrtí (WHO, 2011a).

Z hlediska spotřeby spadá Česká republika v porovnání s vybranými státy celého světa do skupiny dosahující nejvyšších hodnot, kdy v rámci výzkumu Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj v roce 2011 byla vyšší konzumace shledána pouze v Rakousku, Portugalsku a Francii. Výsledky studie uvádějí, že je v ČR a ve zmíněných zemích spotřeba alkoholu na osobu starší 15 let více než 12 litrů ročně (OECD, 2011).

Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR (2011) při šetření zaměřeném na zdraví, v rámci kterého byl zahrnut monitoring spotřeby alkoholu u respondentů od 15 let, uvádí, že v kategorii „Nadměrná konzumace alkoholu“ se největší četnost vyskytla ve věkovém intervalu 15–24 let.

Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách informuje o tom, že abúzus alkoholu mezi dospívající mládeží je stále závažným problémem. V rámci 16leté populace, na kterou se studie zaměřuje, je možné od roku 2007 shledat v konzumaci alkoholu rostoucí trend, přičemž šetření zároveň deklaruje, že 66 % chlapců a 50 % dívek je možné považovat za pravidelné uživatele alkoholu (kategorie stanovená na základě pití alkoholu více než 20krát v životě). Diskutabilní oblastí, kterou se studie také zabývá, je prodej alkoholických nápojů. Ačkoli je v ČR prodej alkoholu osobám mladším 18 let zakázán, ve studii uvádí 61 % jedinců, že si koupili alkohol v obchodě, a 77 % dotazovaných tvrdí, že pilo alkohol v baru, na diskotéce nebo v restauraci. Vzhledem k tomu, že právě legislativa vztahující se k prodejným omezením, podobně jako k výši daně či k reklamě, je jedním

z prostředků, jak konzumaci alkoholu regulovat, stává se tak vysoké procento nákupu alkoholických výrobků u nezletilých závažnou společenskou otázkou (Csémy, Chomynová, 2012).

Výsledky studie Dolejše a kolektivu z roku 2014 přináší informace o užívání a zneužívání alkoholu u mladší populace dospívajících, konkrétně u věkové skupiny mezi 11 a 15 lety. Celoživotní prevalenci užití alkoholu vykazuje 78 % jedinců, 41 % uvádí, že užilo alkoholický nápoj v posledních 30 dnech, a 17 % respondentů dokládá, že byli během svého života opilí tak, že měli problémy s chůzí, mluvením či zvraceli nebo si nepamatovali, co se stalo.

V České republice odpovídá roční odhad úmrtí způsobených alkoholem 6 % (přibližně 7 000 úmrtí ročně). Přestože se ukazuje, že nejvyšší úmrtnost je patrná u nejstarší skupiny populace, největší újma způsobená alkoholem je ale shledávána v období mladého a středního věku (Kohoutová, 2013).

Užívání alkoholu v dospívání je spojeno s rostoucím rizikem pro závislost či škodlivé zneužívání v letech pozdějších. Toto tvrzení dokládá studie DeWita et al. (2000), kde je uvedeno, že u jedinců, kteří začali pít alkohol v 11 nebo ve 12 letech, byla v pozdějších letech v 16 % diagnostikována závislost. Dále u těch, kteří začali alkohol pít ve 13 letech, se závislost rozvinula u 14 % jedinců a u respondentů, kteří poprvé užili alkohol ve 14 letech, bylo později 9 % závislých. Ve srovnání se staršími věkovými kategoriemi je patrný výrazný rozdíl, jelikož u adolescentů, kteří s pitím začali v 19 letech, byla diagnostikována závislost pouze u 2 % respondentů. Lopez-Quinterová et al. (2014) uvádějí, že z celkového počtu všech uživatelů alkoholu se závislost rozvine u 22,7 % jedinců.

Z výše uvedených výsledků je tedy patrné, že čím dříve dospívající alkohol začne užívat, tím je pro něj vyšší riziko budoucích problémů vztahujících se k závislosti. Pokud tedy jedinec začne alkohol užívat až po dosažení 18. roku, výrazně se u něj snižuje pravděpodobnost, že se bude v budoucnu potýkat s obtížemi souvisejícími se závislostí.

Druhou látkou, jejíž prevalenci jsme sledovali, je nikotin užívaný formou cigaret. Tabákový kouř obsahuje přes 7 000 chemikálií, z nichž jsou stovky látek toxické a negativně ovlivňují téměř všechny orgány (Eriksen et al., 2015). Studie Hayatbakhshi et al. (2013) dokládá, že průměrný věk, kdy dospívající poprvé vyzkouší kouřit, je 15,5 roku. Podobným problémem se zabývá také Cheetham s kolegy (2015), který se ve svém výzkumu zaměřuje na australské dospívající od 12 do 17 let. Výsledky šetření ukazují, že nejčastěji dospívající poprvé užijí tabák ve 13 letech (uvedlo 25,7 % dotazovaných), na druhém místě pak respondenti uváděli věk 15 let (24,3 %) a 20 % dotazovaných uvedlo, že poprvé vyzkoušeli kouřit ve 14 letech.

Ze studie Státního zdravotnického ústavu vyplývá, že v roce 2012 bylo v České republice 31,3 % kuřáků tabáku.

Při rozdělení na věkové intervaly se nejvíce jedinců užívajících jakýkoli tabákový výrobek vyskytovalo ve věkovém rozmezí 15–24 let (Csémy, Sovinová, 2013). Výsledky studie ESPAD z roku 2011 ukazují, že v ČR je v populaci 16letých 26 % pravidelných kuřáků a 8 % silných kuřáků, kteří denně kouří 11 cigaret a více (Csémy, Chomynová, 2012).

Při pohledu na mladší českou populaci ve věku 11–15 let se ukazuje, že se jedná přibližně o 3 % jedinců, kteří kouří denně 5 cigaret a více. Velký rozdíl oproti této prevalenční hodnotě ale vykazují klienti nízkoprahových zařízení, kde ve stejném věkovém intervalu kouří denně 5 cigaret a více 38 % jedinců (Zemanová, Dolejš, 2015).

Z Národního epidemiologického výzkumu provedeného v USA je patrné, že pravděpodobnost vzniku závislosti pro uživatele nikotinu odpovídá 68 % (Lopez-Quintero et al., 2011). Ve studii Anthonyho et al. (1994) byly naměřeny odlišné hodnoty, které informují o tom, že ze všech kuřáků se stane 32 % závislých a ze všech uživatelů alkoholu se stane závislých 15,4 %, přestože jsou tyto hodnoty odlišné ve srovnání s předešlými uvedenými výzkumy, obě čísla jsou zarážející.

Je důležité zaměřit se na prevalenci kouření zvláště u adolescentů, na jejich osobnost a postoje, neboť na základě těchto hodnot je možné předvídat, jaká bude budoucí populace kuřáků. Pokles prevalence kouření u dospívajících se tak stává klíčovým aspektem pro zmírnění pozdějších dopadů užívání tabáku (Greplová, 2013).

Nejrozšířenější nelegální drogou v České republice, na jejíž zneužívání jsme se také zaměřili, je konopí. Stejně tak i v rámci Evropské unie se jedná o nejběžnější užívanou nelegální látku, nejčastější užívání je zjištěno u populace ve věku 15–24 let (Kalina et al., 2015). Dle Evropského monitorovacího centra pro drogy a drogovou závislost každý čtvrtý člověk ve věkovém rozpětí 15 až 64 let alespoň jednou v životě konopí užil, což odpovídá 77 milionům Evropanů (EMCDDA, 2015).

V České republice odhaduje Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti na základě šetření v roce 2013, že se mezi 16 až 64 lety vyskytuje 116 tisíc osob v mírném či středním riziku a 79 tisíc uživatelů ve vysokém riziku v souvislosti s užíváním konopných drog. Detailnější výsledky ukazují, že věková kategorie 15–24 let je na prvním místě z hlediska četnosti uživatelů v mírném nebo středním riziku a na druhém místě z hlediska vysokého rizika (vyšší četnost byla nalezena ve věkovém intervalu 35–44 let) (Mravčík et al., 2014).

Přestože výsledky studie ESPAD z roku 2011 ukazují u 16letých adolescentů ve srovnání s rokem 2003 a 2007 mírný pokles v celoživotní prevalenci užití konopných látek (prevalence pro rok 2003 byla 44 %, pro rok 2007 šlo o 46 % a pro rok 2011 se jednalo o 42 %) (Csémy, Chomynová, 2012), nelze tvrdit, že se jedná o příznivé hodnoty. Jelikož právě tyto údaje ve srovnání s evropským průměrem, kde se

prevalence pohybuje kolem 17 %, jsou alarmující a zároveň České republice v této oblasti přinášejí smutné prvenství při porovnání s ostatními zeměmi zahrnutými do studie (Hibell et al., 2012).

O rozšíření užívání kanabisu u dospívajících mladšího věku nás informuje výzkum vedený Lepíkem v roce 2010. Mezi významná zjištění patří, že v populaci 15leté mládeže alespoň jednou v životě marihuanu užilo 18 %, ve 14 letech se pak jedná o 13 % jedinců, 13letí vykazují užití z 9 % a od 12 do 11 let je prevalence nižší než 5 %.

V návaznosti na tuto závažnou problematiku také Dolejš s kolektivem autorů (2014) objasňují, jaká je prevalence užívání konopných látek u dospívajících ve věkovém intervalu 11–15 let. Autoři v celorepublikovém šetření na vzorku čítajícím přes 4 000 adolescentů zjistili, že 11 % adolescentů někdy v životě užilo marihuanu nebo hašiš. Při bližším zaměření na typ školy ve stejné věkové kategorii i dotazovaném kritériu se jedná o 13 % žáků základních škol a o 8 % žáků navštěvujících gymnázia, kteří již během svého života vyzkoušeli konopnou drogu.

Při zhodnocení užívání dostupných nelegálních látek je patrné, že zkušenost s konopím je u dospívajících na prvním místě. Ve studii ESPAD realizované v ČR v roce 2011 byli uživatelé konopí dotazováni, kdy poprvé kanabis vyzkoušeli, a 19 % respondentů uvedlo, že experimentovat začalo již ve 13 letech. Je tedy opodstatněné upozornit na to, že dle sekvenční teorie se uživatelé k drogám s vážnějším sociálním a zdravotním rizikem zpravidla dostávají přes užití drog konopných (Csémy, Chomynová, 2012).

● 1 / 2 Osobnostní proměnné

Z hlediska osobnostních charakteristik jsme posuzovali míru impulzivity, úzkostnosti a agresivity. Impulzivita je osobnostní rys, který se vyznačuje nízkým nebo žádným zamýšlením se nad aktivitou, absencí reflexe a zvažováním důsledků. Pro impulzivitu je také příznačné riskování (VandenBos, 2007). Dickman (1996) blíže uvádí, že impulzivita je tendence k jednání s malou rozvahou ve srovnání s ostatními individui stejných schopností a znalostí. Kolektiv autorů vedený Conrodovou (2000) považuje impulzivitu za jeden z osobnostních rizikových faktorů v souvislosti se zneužíváním návykových látek. Tento fakt autorky dokládají ve své studii zaměřené na ženy, kde byl nalezen vztah mezi impulzivitou a závislostí na alkoholu a kokainu. Také Dolejš et al. (2014) objasňují ve studii, která byla zaměřena na české adolescenty ve věku 11–15 let, souvislost mezi impulzivitou a abúzem legálních a nelegálních látek (Pearsonova korelace $r = .41$, hladina významnosti $p < .001$). Druhou osobnostní proměnnou, na kterou jsme se zaměřili, byla úzkostnost. Při vymezení rysů úzkostnosti vycházíme z pojetí Spielbergera (1975, in Van der Ent, Smorenburg & Bonke, 1987), který definuje úzkostnost jako individuální sklon k prožívání úzkosti a zároveň úzkostnost považuje za osob-

nostní charakteristiku, která je odolná vůči situačnímu stresu. Úzkostní jedinci se pak vyznačují bázlivostí, panikařením, vyhýbavým chováním, submisivitou či pasivní komunikací (Skopal, Dolejš, Suchá, 2014). Úzkostnost se ukazuje jako signifikantní prediktor pro pití alkoholu a kouření cigaret, jež je motivováno vyrovnáním se s různými situacemi (Comeau, 2001).

Agresivita se manifestuje jako další z prediktorů rizikového chování (Halikas, Meller, Morse, Lyttle, 1990; Dolejš et al., 2014). V rámci výzkumného šetření je možné se zaměřit na různé složky agresivity, kterými se může projevovat. V případě této studie jsme vycházeli z pojetí autorů Busse a Perryho (1992), kteří uvádí, že je důležité posuzovat agresivitu nejen z celkového hlediska, ale je také opodstatněné zhodnotit i její jednotlivé manifestace, kterými je verbální, fyzická agrese, hostilita a hněv. Studie Dolejše et al. (2014) dokládá, že agresivní jedinci inklinují k rizikovým projevům v chování, které je realizováno s neodkladností či naléhavostí. Agresivní projevy u jedince mohou mít různé příčiny, důvody mohou být na straně osobnosti (impulzivita), ale mohou vycházet i ze situace (frustrace, obrana). Agresivní jednání může mít různé zaměření, jedinec si může být těchto tendencí plně vědom, čemuž by odpovídalo například záměrné sebepoškozování, anebo se může jednat o méně uvědomované, na sebe orientované projevy agrese, jako je to v případě abúzu návykových látek.

● 2 CÍLE

Záměrem studie bylo objasnit u dospívajících jedinců souvislost mezi třemi osobnostními charakteristikami – impulzivitou, úzkostností, agresivitou – a zneužíváním návykových látek. Naším cílem je vyhodnotit, jaký profil skládající se z výše zmíněných osobnostních proměnných bude jedinec užívající legální a nelegální látky vykazovat. Zjištěné poznatky mohou být přínosem pro preventivní programy, v rámci kterých by bylo možné identifikovat rizikové charakteristiky dospívajících, u nichž hrozí riziko abúzu legálních a nelegálních látek.

● 3 MATERIÁL A METODIKA

Zneužívání návykových látek jsme posuzovali na základě hodnot faktoru abúzus, který je součástí metody Výskyt rizikového chování u adolescentů – VRCHA (Dolejš, Skopal, 2015). Celkově nástroj obsahuje tři škály – abúzus, delikvence, šikana. Metoda je tvořena 18 položkami, z nichž 7 otázek cílí na oblast abúzu, 7 otázek se týká delikvence a na šikanu z hlediska oběti jsou zaměřeny 4 otázky. Na dané položky respondenti volili buď možnost ano, nebo ne. V rámci práce využíváme hodnoty získané pouze ze škály abúzus. Tento faktor se zaměřuje na aktivity spojené s užíváním legálních a nelegálních látek, na něž může vzniknout psychická či fyzická závislost (Skopal, Dolejš, Suchá, 2014). Spolehlivost metody byla posuzována pomocí koeficientu Cron-

bach alfa, který nabýval hodnoty 0,81, pro faktor abúzus tento koeficient je 0,75. Standardizaci metody realizoval Skopal, Dolejš, Suchá a Vavryšová v roce 2014 na 4 183 respondentech z celé České republiky (Dolejš, Skopal, 2015).

Škála impulzivity Dolejše a Skopala – SIDS (2013) se zaměřuje na jedincovu lehkovážnost, emocionalitu v rozhodování, míru sebeovládání aj. Skládá se z 24 otázek. Při posouzení spolehlivosti dosahuje škála v případě této studie, podobně jako v předešlém šetření (Dolejš et al., 2014; Cronbach alfa 0,87), vysokého koeficientu – Cronbach alfa je 0,84.

Pro měření rysů úzkostnosti byla použita Škála úzkostnosti Dolejš a Skopal – SUDS (2013), která je tvořena 24 otázkami. Metoda detekuje bázlivost, přecitlivělost, nejistotu nebo senzitivitu k obavám. Pro tuto škálu byla v rámci šetření také ověřována spolehlivost, ve výzkumu realizovaném v roce 2014 (Dolejš et al., 2014) dosahoval koeficient Cronbachovy alfy 0,83, v případě současné studie se jedná o hodnotu 0,90. Respondenti v rámci nástroje SIDS i SUDS volili své odpovědi na 4bodové škále Likertova typu (rozmezí od rozhodně souhlasím po rozhodně nesouhlasím).

Agresivita byla posuzována na základě Dotazníku agresivity Busse a Perryho BPAQ (1992; Skopal, Dolejš, 2013), který se skládá ze čtyř faktorů – verbální, fyzická agrese, hostilita a hněv. Dotazník tvoří celkem 29 otázek. U české verze nástroje byla ověřována empirická validita, položková reliabilita a také konzistence subškál v čase, a to na populaci žáků mezi 11 a 15 lety. Koeficient Cronbach alfa u celkového skóru při zhodnocení celorepublikové studie (soubor 3 895 respondentů) odpovídal hodnotě 0,85 (Skopal, Dolejš, Suchá, 2015), v této studii se koeficient rovná 0,84. Do jaké míry daná tvrzení jedince vystihují, je možné v rámci BPAQ vyjádřit na 5bodové Likertově škále.

● 4 POPULACE, VÝBĚROVÝ SOUBOR A TECHNICKÉ PŘEDVEDENÍ VÝZKUMU

Základním souborem pro náš výzkum byli studenti ve věku 15–19 let, kteří navštěvovali gymnázia na území České republiky. Celkově se dle Českého statistického ústavu pro školní rok 2014/2015 jednalo o 86 796 jedinců. Pro výběr respondentů byl zvolený stratifikovaný náhodný výběr. Z každého kraje byl stanovený takový počet gymnazistů, který odpovídal poměrovému zastoupení žáků gymnázií z daného kraje ve vztahu k celé sledované populaci. Následně byl pro každý kraj předem stanovený počet gymnázií, který bylo nutné z počtu všech gymnázií v daném kraji náhodně vybrat. Na základě toho bylo ze všech 381 gymnázií, která jsou v ČR zřizována, stratifikovaným náhodným výběrem do výzkumu zahrnuto 30 gymnázií. Výsledný výběrový soubor zahrnuje 2 387 respondentů se zastoupením každého kraje ČR a tvoří jej 59 % dívek a 41 % chlapců. Počet respondentů zahrnutý do výzkumného souboru odpovídá 2,75 % celkové sledované populace. Průměrný věk dívek byl 16,94 roků (SD ± 1,05) a chlapců 17,02 roků (SD ± 1,05).

Pro šetření byla vytvořena dotazníková baterie zahrnující všechny uvedené metody v kapitole 3 (Materiál a metodika) včetně dalších, které v rámci práce zmíněny nejsou. Pro vyplnění celé dotazníkové baterie byl žákům poskytnut čas jedné vyučovací hodiny (tzn. 45 minut). Na administraci testových baterií se podíleli čtyři erudovaní výzkumníci a data byla získávána metodou face to face. Při zadávání testové baterie nebyl vyučující přítomen, v ojedinělých případech ano, pokud to vyžadovalo vedení příslušné školy. Sběr všech dat probíhal od března do června roku 2015. V rámci celého výzkumného šetření bylo dbáno na etická pravidla a normy. Respondentům byl předložen cíl výzkumného šetření, byli poučeni o anonymitě, dobrovolnosti a možnosti z výzkumného šetření kdykoliv odstoupit. Etické standardy byly dodržovány i v oblasti nakládání se získanými daty.

● 5 METODY ANALÝZY DAT

Získaná data byla nejdříve převedena do elektronické podoby. Pro statistické zpracování jsme vypočítali hrubé skóry respondentů ve sledovaných proměnných. Následně u škály abúzus metody VRCHA jsme respondenty rozdělili do dvou skupin. První skupinu tvořili ti, kteří dosáhli nižší skóru než průměr plus jedna směrodatná odchylka. Do druhé skupiny byli zahrnuti ti, kteří získali skóre vyšší než průměr plus jedna směrodatná odchylka. Respondenty v těchto skupinách jsme rozdělili dle pohlaví. Pro samotné srovnávání obou skupin chlapců i dívek jsme po ověření normality rozložení dat použili dvouvýběrový studentův t-test. Pro ověření reliability jednotlivých škál byl využit koeficient Cronbachovo alfa.

● 6 VÝSLEDKY

Z faktoru abúzus dotazníku VRCHA bylo zjištěno, že 73,65 % chlapců a 73,27 % dívek pilo v posledních 30 dnech alkoholické nápoje. Stav opilosti (problémy s chůzí, s mluvením, zvracení či alkoholická okénka) za stejné období zažilo 22,20 % chlapců a 15,42 % dívek. Denně vykouří více než 5 cigaret 5,29 % gymnazistů, podobný počet je i u dívek, které kladně odpověděly v 5,52 % případů. Během dosavadního života má zkušenost s marihuanou 44,92 % chlapců a 38,76 % dívek. Dívky se vyznačují také vyšší mírou zneužití léků bez důvodů. Takovou zkušenost má 13,22 % dívek a 10,37 % chlapců.

U skupiny chlapců můžeme pozorovat oproti dívkám vyšší míru verbální a fyzické agrese, kdy u fyzické agrese je rozdíl mezi pohlavími 5 bodů ($p = 0,001$). Dívky jsou na druhou stranu více hostilní, zlostné a využívají hněv jako jednu z forem agresivního chování. Ve faktoru úzkostnost dosahují dívky statisticky významněji ($p = 0,001$) vyšších hodnot než chlapci. Dívky jsou citlivější, bázlivější. Častěji využívají únik z nepříjemných situací a pasivní komunikační styl. U dívek můžeme častěji vidět také podceňování se a emoční

labilitu, než je tomu u chlapců. Vyšší míru impulzivitu pozorujeme u chlapců a jedná se opět o statisticky významný rozdíl oproti dívkám ($p = 0,001$). Chlapce tedy můžeme charakterizovat jako jedince, jejichž chování je nerozvážené a bez zábran. Vyznačují se značnou energií a neschopností vydržet dlouhodobě u jedné aktivity. Impulzivní chlapci realizují častěji různé rizikové aktivity.

Chlapce a dívky jsme rozdělili do dvou skupin, a to do skupiny, která získala ve faktoru abúzus (VRCHA) méně bodů, než byl průměr plus jedna směrodatná odchylka (chlapci $x = 2,21$, $SD = 1,70$ a dívky $x = 2,21$, $SD = 1,65$) a do skupiny nad průměr plus jedna směrodatná odchylka. Nerizikovou skupinu tvořili adolescenti, kteří získali ve faktoru abúzus 0 až 4 body. Druhá skupina byla tvořena rizikovými jedinci, kteří získali 5 až 7 bodů. Do rizikové skupiny bylo zařazeno 11,38 % chlapců a 12,75 % dívek. U chlapců, kteří jsou významně riziková v oblasti užívání alkoholu, tabáku či marihuany, můžeme pozorovat vyšší míru impulzivitu, verbální a fyzické agrese, jakož i hněvu, než je tomu u skupiny nerizikových chlapců. Statisticky významný rozdíl nebyl nalezen ve faktoru úzkostnost ($p = 0,414$) a hostilita ($p = 0,061$). Podobné výsledky byly zjištěny i u skupiny dívek. Dívky, které dosáhly ve faktoru abúzus vyšší hodnoty nad průměr plus jednu směrodatnou odchylku, jsou agresivnější a impulzivnější. Rozdíl se nepotvrdil u dvou faktorů, a to u faktoru úzkostnost ($p = 0,243$) a u faktoru hostilita ($p = 0,516$). Nejvyšší rozdíl mezi těmito dvěma skupinami je v celkovém skóru agresivity, kdy riziková chlapci dosahují o 8 bodů a dívky o 4,5 bodu vyššího skóru než neriziková spolužáci. Opačný trend můžeme pozorovat ve faktoru úzkostnost, rizikovější chlapci a dívky získali o jeden bod méně než skupina nerizikových vrstevníků.

Studenta či studentku realizující více rizikových aktivit než je v populaci vrstevníků běžné, můžeme charakterizovat jako chladné a cynické k druhým lidem. Tito jedinci bývají více pomstychtiví, emočně nestabilní a vyznačují se vyšší mírou hněvu a hněvivosti. Jednání rizikových adolescentů je nerozvážené, impulzivní, bez zábran a často bez myšlenkového ukotvení. Objevují se u nich citové a emoční výkyvy, jakož i projevy verbální a fyzické agrese. Chtějí mít často okolí pod kontrolou, manipulují s druhými a poškozují je. (Tabulka 1 a tabulka 2.)

● 7 DISKUZE

Při diferenciaci rizikových a nerizikových jedinců bylo shledáno, že do skupiny, pro kterou je patrné určité ohrožení, spadá 11,38 % chlapců a 12,75 % dívek. V přepočtu na celou populaci se jedná o 9 877 chlapců a o 11 066 dívek vykazujících známky rizikového chování.

Na základě předložených výsledků je možné tvrdit, že jak riziková chlapci, tak dívky budou vykazovat stejné vymezené osobnostní charakteristiky. Zajímavé zjištění je, že rys úzkostnost se v případě obou pohlaví projevuje ve stejné

Tabulka 1/ Table 1

Míra agresivity, impulzivity a úzkostnosti u ne/rizikových chlapců

Degree of aggression, impulsiveness, and anxiety in risk and non-risk males

	Chlapci celý soubor			Chlapci 0 až 4 body			Chlapci 5 až 7			Statistická významnost (p)
	N	x	SD	N	x	SD	N	x	SD	
Verbální agrese BPAQ	967	16,45	3,59	864	16,31	3,59	99	17,56	3,49	0,001
Fyzická agrese BPAQ	965	23,04	7,19	862	22,65	7,00	99	26,31	8,07	0,001
Hněv BPAQ	966	19,26	5,20	863	19,05	5,17	99	21,11	5,17	0,001
Hostilita BPAQ	967	23,43	5,36	864	23,32	5,40	99	24,39	5,08	0,061
Celkový skóre agresivity BPAQ	964	82,17	15,33	861	81,33	15,17	99	89,37	15,02	0,001
Impulzivita SIDS	956	58,55	9,24	856	57,92	9,15	96	64,11	8,08	0,001
Úzkostnost SUDS	956	51,76	10,95	857	51,84	10,86	97	50,89	11,81	0,414

Tabulka 2/ Table 2

Míra agresivity, impulzivity a úzkostnosti u ne/rizikových dívek

Degree of aggression, impulsiveness, and anxiety in risk and non-risk females

	Dívky celý soubor			Dívky 0 až 4 body			Dívky 5 až 7			Statistická významnost (p)
	N	x	SD	N	x	SD	N	x	SD	
Verbální agrese BPAQ	1418	15,77	3,61	1253	15,69	3,63	160	16,43	3,32	0,014
Fyzická agrese BPAQ	1415	18,03	6,24	1250	17,77	6,06	160	20,06	7,24	0,001
Hněv BPAQ	1415	20,52	5,17	1251	20,37	5,15	159	21,60	5,18	0,005
Hostilita BPAQ	1417	24,29	5,50	1252	24,23	5,44	160	24,53	5,90	0,516
Celkový skóre agresivity BPAQ	1412	78,61	14,76	1248	78,05	14,51	159	82,65	15,99	0,001
Impulzivita SIDS	1398	57,18	9,44	1236	56,45	9,20	157	62,68	9,47	0,001
Úzkostnost SUDS	1398	56,31	10,52	1238	56,40	10,35	156	55,36	11,45	0,243

míře z hlediska rizikových a nerizikových jedinců, a ačkoli nebyl nalezen signifikantní rozdíl mezi skupinami rizikovými a nerizikovými, rizikovější jedinci dosahují v úzkostnosti nižšího průměrného skóru.

Studie Busse a Perryho (1992), provedená na studentech ve věku 18–20 let, předkládá vyšší hodnoty chlapců ve verbální agresi, v hostilitě a velký rozdíl je oproti dívkám zdůrazněn ve fyzické agresi. Stejně tak v rámci této studie shledáváme, že chlapci výše skórují ve verbální agresi a souhlasný je také velký bodový rozdíl (5 bodů) mezi pohlavy ve faktoru fyzická agrese. Oproti předešlé studii, kde i v hostilitě chlapci dosahují vyšších hodnot, se v rámci našeho šetření ukazuje vyšší skóre naopak u dívek.

V případě posuzování míry hostility mezi skupinou rizikovou a nerizikovou u skupiny chlapců se rozdíl blížil statistické významnosti (0,061), ale u rizikových a nerizikových dívek se hodnota k rozdílu nepřibližovala (0,516). Výsledky tedy naznačují, že se úroveň hostility mezi jedinci, ač budou vykazovat rizikové projevy nebo ne, různit nebude.

Přestože se v minulém výzkumném šetření ukázalo, že úzkostnost je signifikantním prediktorem pro pití alkoholu

či kouření cigaret (Comeau, 2001), v našem případě zjištěné hodnoty naznačují, že úroveň úzkostnosti na rizikové chování vliv mít nebude.

● 8 ZÁVĚRY

Mezi hlavní zjištění vyplývající ze studie patří objasnění vztahu mezi osobnostními rysy a rizikovými aktivitami. Rizikového jedince je možné na základě vybraných osobnostních vlastností charakterizovat jako člověka s vyšší úrovní agresivity. U rizikového adolescenta bude tedy dle zjištění obvyklá vulgarita či slovní zraňování a ubližování druhým. Zároveň také na rizikovost mohou poukazovat fyzické projevy agrese, jako je poškozování a ničení věcí nebo používání násilí vůči ostatním lidem. Dále by neměla být u jedinců opomíjena další signifikantní složka agresivity – hněv. Často se zvýšená úroveň této komponenty manifestuje rychlým vyprovokováním a rozzlobením se, neschopností ovládat své nálady nebo ztrátou kontroly nad svým chováním ve vztahu.

Druhou hlavní charakteristikou, kterou budou riziková dospívající vykazovat, je impulzivita. V chování se tento rys

projevuje netrpělivostí nebo nerozvážným chováním bez zábran. Mnohdy je také u impulzivních jedinců patrná ne-soustředěnost nebo neschopnost dokončit započatý úkol. Dále také zjištěné hodnoty naznačují, že jak úroveň úzkostnosti, tak i hostility nebude mít na rizikové projevy vliv. Tato zjištění platí v případě chlapců i dívek.

Výzkumná studie usiluje o předložení osobnostních rysů, které se mohou u rizikových adolescentů vyskytovat s vyšší pravděpodobností. Zmíněné charakteristiky se mohou stát vodítkem pro široké spektrum odborníků při práci s dospívajícími, a to jak v oblasti primární prevence, tak i v situacích, kdy se již u dospívajícího rizikové chování objevilo.

Ačkoli se v případě našeho šetření jedná o reprezentativní vzorek gymnaziálních žáků, je nutné brát v potaz, že tato skupina není odrazem všech dospívajících v ČR. Při celorepublikovém výzkumu Skopala et al. (2014) bylo shledáno, že jedinci (ve věku 11–15 let) ze základních škol vykazují více rizikových aktivit oproti stejně starým žákům z gymnázií, je tedy možné, že i v případě starších adolescentů mohou být rizikové aktivity na straně gymnazistů mírnější ve srovnání s jejich vrstevníky v ostatních formách středního vzdělávání.

Role autorů: Martin Dolejš navrhl počáteční podobu rukopisu, vypracoval výzkumný design, provedl statistické analýzy a odbornou interpretaci získaných výsledků. Jaroslava Suchá se podílela na rešerši souvisejících poznatků a vypracovala základní strukturu článku. Ondřej Skopal a Lucie Vavrysová se podíleli na sběru dat, na zpracování teoretického podkladu článku a jeho editaci. Všichni autoři přispěli ke vzniku článku a schválili konečnou podobu manuskriptu.

Konflikt zájmů: Bez konfliktu zájmů.

The role of the authors: Martin Dolejš drafted the initial version of the manuscript, developed the research design, and conducted the statistical analyses and technical interpretation of the results. Jaroslava Suchá was involved in the review of relevant evidence and drew up the basic structure of the article. Ondřej Skopal and Lucie Vavrysová participated by collecting data, preparing the theoretical background for the article, and editing it. All the authors contributed to the writing of the article and approved the final version of the manuscript.

Conflict of interest: There is no conflict of interest involved.

LITERATURA / REFERENCES

- Anthony, J. C., Warner, L. A. & Kessler, R. C. (1994). Comparative epidemiology of dependence on tobacco, alcohol, controlled substances, and inhalants: Basic findings from the National Comorbidity Survey. *Experimental And Clinical Psychopharmacology*, 2(3), 244–268.
- Buss, A. H. & Perry, M. (1992). The Aggression Questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63(3), 452–459.
- Comeau, N., Stewart, S. H. & Loba, P. (2001). The relations of trait anxiety, anxiety sensitivity, and sensation seeking to adolescents' motivations for alcohol, cigarette, and marijuana use. *Addictive Behaviors*, 26 (Anxiety Sensitivity and Addictive Behaviors), 803–825.
- Conrod, P. J., Pihl, R. O., Stewart, S. H. & Dongier, M. (2000). Validation of a system of classifying female substance abusers on the basis of personality and motivational risk factors for substance abuse. *Psychology Of Addictive Behaviors*, 14(3), 243–256.
- Csémy, L., Chomynová, P. (2012). *Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD). Přehled výsledků studie v České republice v roce 2011*. Praha: Úřad vlády České republiky.
- Csémy, L., Sovinová, H. (2013). *Užívání tabáku a alkoholu v České republice 2012*. Praha: Státní zdravotní ústav.
- Čerešník, M., Dolejš, M. (2015). *Spoločný projekt dvoch národov alebo podobnosti a rozdiely v procese a výsledkoch výskumu zameraného na rizikové správanie a osobnostné rysy dospievajúcich na Slovensku a v Českej republike: PHD EXISTENCE 2015 česko-slovenská psychologická konferencia (nejen) pro doktorandy a o doktorandech*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci
- DeWit, D. J., Adlaf, E. M., Offord, D. R., & Ogborne, A. C. (2000). Age at first alcohol use: A risk factor for the development of alcohol disorders. *The American Journal Of Psychiatry*, 157(5), 745–750.
- Dickman, S., J. (1996). *Adverse (and beneficial) consequences of impulsive behavior*. In: R. S. Feldman, *The Psychology of Adversity*. United States of America: The University of Massachusetts Press.
- Dolejš, M., Skopal, O. (2015). *Výskyt rizikového chování u adolescentů (VRCHA) – příručka pro praxi*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Dolejš, M., Skopal, O., Suchá, J., Vavrysová, L., Cakrpaloglu, P. (2014). *Protektivní a rizikové osobnostní rysy u adolescentů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Eriksen, M., Mackay, J., Schluger, N., Islami Gomeshtapeh, F., Drope, J. (2015). *The tobacco atlas*. Georgia: American Cancer Society.
- Greplová, J. (2013). Prevalence kouření a postoje k užívání tabáku mezi nezletilými v České republice. *Adiktologie*, 13(3–4), 240–247.
- Halikas, J. A., Meller, J., Morse, C. & Lyttle, M. D. (1990). Predicting substance abuse in juvenile offenders: Attention deficit disorder vs aggressivity. *Child Psychiatry And Human Development*, 21(1), 49–55.
- Hayatbakhsh, R., Mamun, A. A., Williams, G. M., O'Callaghan, M. J. & Najman, J. M. (2013). Early childhood predictors of early onset of smoking: A birth prospective study. *Addictive Behaviors*, 38, 2513–2519.
- Hibell, B., Guttormsson, U., Ahlström, S., Balakireva, O., Bjarnason, T., Kokkevi, A. and Kraus, L. (2012). *The 2011 ESPAD report. Substance use among students in 36 European countries*. The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs. Stockholm: The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs (CAN).
- Cheetham, A., Allen, N. B., Schwartz, O., Simmons, J. G., Whittle, S., Byrne, M. L. & ... Lubman, D. I. (2015). Affective behavior and temperament predict the onset of smoking in adolescence. *Psychology Of Addictive Behaviors*, 29(2), 347–354.
- Kalina, K. a kolektiv. (2015). *Klinická adiktologie*. Praha: Grada Publishing, a. s.
- Kohoutová, I. (2013). Odhad vlivu konzumace alkoholu na úmrtnost v České republice. *Adiktologie*, 13(1), 14–23.
- Lepík, F., Dolejš, M., Miovský, M. & Vacek, J. (2010). *Školní dotazníková studie o návykových látkách, dalších formách rizikového chování a pilotní studie*

o užívání těkavých látek na základních školách praktických: Karlovarský kraj. Tišnov: SCAN.

● Lopez-Quintero, C., Cobos, J. I., Hasin, D. S., Okuda, M., Wang, S., Grant, B. F. & Blanco, C. (2011). Probability and predictors of transition from first use to dependence on nicotine, alcohol, cannabis, and cocaine: Results of the National Epidemiologic Survey on Alcohol and Related Conditions (NESARC). *Drug And Alcohol Dependence*, 115, 120–130.

● Mravčík, V., Chomynová, P., Grohmannová, K., Nečas, V., Grolmusová, L., Kiššová, L., Nechanská, B., Sopko, B., Fidesová, H., Vopravil, J., Jurystová, L. (2014). *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2013 [Annual Report on Drug Situation 2013 – Czech Republic]*, Mravčík, V. (Ed.). Praha: Úřad vlády České republiky.

● OECD. (2011). *Health at a Glance 2011: OECD Indicators*. Paris: OECD Publishing. Dostupné z http://dx.doi.org/10.1787/health_glance-2011-en.

● Skopal, O., Dolejš, M., Suchá, J. (2014). *Vybrané osobnostní rysy a rizikové formy chování u českých žáků a žákyň*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

● Skopal, O., Dolejš, M., Suchá, J. (Eds.). (2015). *Základní psychometrické vlastnosti dotazníku agresivity Busse a Perryho u žáků ve věku 11 až 15 let: PHD EXISTENCE 2015 česko-slovenská psychologická konference (nejen) pro doktorandy a o doktorandech*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

● The European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA). (2015). *Cannabis drug profile*. Dostupné z <http://www.emcdda.europa.eu/publications/drug-profiles/cannabis#further>.

● ÚZIS (2011). *Evropské výběrové šetření o zdraví v České republice EHIS 2008*. Praha: Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR.

● Van der Ent, C. K., Smorenburg, J. M. J., Bonke, B. (1987). The Stability of A-Trait Subscale of the STAI for stress and passage of time. *Journal of Clinical Psychology*, 44, 379–385.

● VandenBos, G. R., (Ed.) (2007). *APA Dictionary of Psychology*. Washington: American Psychological Association.

● World Health Organization. (2000) *Guide to drug abuse epidemiology*. Geneva: World Health Organization.

● World Health Organization (2011a). *Global status report on non-communicable diseases 2010*. Geneva: World Health Organization.

● World Health Organization (2015). WHO report on the global tobacco epidemic. Geneva: World Health Organisation Dostupné z <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs339/en/>.

● Zemanová, V., Dolejš, M. (2015). *Životní spokojenost, sebehodnocení a výskyt rizikového chování u klientů nízkoprahových zařízení pro děti a mládež*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

ZPRÁVY

KONFERENCE PRACOVNÍKŮ TERAPEUTICKÝCH KOMUNIT

Konference pracovníků terapeutických komunit proběhne 2. a 3. března 2017 v Univerzitním centru v Telči.

Konference je určena nejen těm, kdo v terapeutických komunitách pracují, ale i všem dalším zájemcům o tuto jedinečnou léčebnou metodu, včetně studentů.

Vítáme účast kolegů z navazujících služeb, jak z těch, které lidi do terapeutických komunit doporučují, tak i z těch, kde klienti

terapeutických komunit pokračují v následné péči. Zvláště pak zveme k účasti pracovníky psychiatrických nemocnic a věznic, kde v léčbě využívají principy terapeutické komunity.

Konferenci v roce 2017 pořádá Společnost Podané ruce o.p.s. (TK Podcestný mlýn),

<http://www.podaneruce.cz/programy-a-pece/terapeutick-komunita-podcestn-mln>